

ВІДГУК
офіційного опонента,
доктора економічних наук, професора
Варналія Захарія Степановича
на дисертаційну роботу Липканя Андрія Юрійовича
на тему: «Економічна безпека України в умовах
деструктивного впливу воєнного стану»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

У сучасних умовах безпрецедентної ескалації геополітичного протистояння, повномасштабної російської військової агресії, глибоких структурних деформацій національного господарства та стрімкого зростання боргового навантаження питання економічної безпеки України набуває екзистенційного значення. Економічна безпека характеризується таким станом національної економіки, за якого забезпечується стійкий розвиток, захист національних інтересів, економічна незалежність та здатність протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Забезпечення економічної безпеки держави – це дуже складний і багаторівневий процес, де кожний виклик, ризик або загроза мають бути своєчасно виявлені та вжиті заходи для запобігання підвищенню рівня небезпеки, виникненню або посиленню фінансової кризи. В умовах воєнного стану цей процес ускладнюється багатократно, адже традиційні механізми управління економічною безпекою, розраховані на умови мирного часу або циклічних криз, виявилися недостатньо дієвими перед обличчям тотальної війни. Для цього недостатньо застосовувати традиційні методи управління, а необхідно розробити якісно нові механізми забезпечення економічної безпеки держави, які ґрунтуються на сучасному аналітичному інструментарії – економетричному моделюванні, інтегральному оцінюванні та сценарному прогнозуванні.

Повномасштабна російська військова агресія на території України показала всю важливість об'єктивної діагностики макроекономічних загроз (бюджетного дефіциту, інфляційного тиску, боргового навантаження, розбалансованості платіжного балансу, вимушеної гіпермілітаризації економіки) для протидії військовим ризикам і загрозам, згладжування та упередження соціальних і економічних шоків, а також для формування надійного фундаменту повоєнного відновлювального зростання.

Саме на вирішення таких наукових завдань і спрямована дисертаційна робота Липканя Андрія Юрійовича, яка є подальшим розвитком економічної безпекології, як міждисциплінарної науки про сутність, закономірності економічної безпеки та шляхи її забезпечення.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

В основі проведеного дослідження відображені теоретико-методичні положення і практичні рекомендації автора щодо статистичної оцінки макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах війни та моделювання їхнього впливу на стан національної економіки. Дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Державного податкового університету, зокрема за темами «Секторальні імперативи розвитку та стійкості бізнесу під час воєнних дій і післявоєнний період» (державний реєстраційний номер 0124U004757), де здобувачем проведено статистичну оцінку макроекономічних загроз економічній безпеці України в умовах війни та розроблено мультиваріативний підхід до моделювання їхнього впливу, та «Державні запозичення в системі публічних фінансів» (державний реєстраційний номер 0121U109588), у межах якої здобувач дослідив макрофінансування у контексті зміцнення фінансової складової економічної безпеки держави, що підтверджує актуальність та цінність його напрацювань.

3. Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій

В дисертації сформульовано та обґрунтовано ряд наукових положень, висновків і рекомендацій, які характеризуються високим рівнем обґрунтованості та відзначаються науковою новизною. У роботі використано комплекс методів наукового пізнання, зокрема абстрактно-логічний метод, методи аналізу і синтезу, бібліометричного та статистичного аналізу, порівняння і групування, економетричного моделювання (кореляційно-регресійний аналіз), інтегральний метод і таксономію, сценарне прогнозування (алгоритм експоненційного згладжування ETS) та графічний метод. Інформаційною базою стали наукові публікації вітчизняних та зарубіжних науковців, практиків, експертів у сферах національної безпеки, макроекономічного аналізу та державних фінансів; законодавчі та нормативно-правові акти України з питань національної безпеки, оборони, бюджетної і монетарної політики; статистичні дані Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства фінансів України; звітні та аналітичні матеріали Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Національного інституту стратегічних досліджень, а також результати власних емпіричних розрахунків автора.

Також достовірність одержаних результатів підтверджено достатньою кількістю опублікованих робіт за темою дисертації та їх оприлюдненням на профільних науково-практичних конференціях.

У висновках виважено обґрунтований підсумок виконаної роботи та повністю відображені основні положення проведеного дослідження у зв'язку з поставленими завданнями, а також можливі напрямки їхнього практичного застосування.

Наведене вище свідчить про достатню обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи Липканя Андрія Юрійовича.

4. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз основних наукових результатів дисертації, отриманих автором, дозволяє стверджувати, що робота містить важливі теоретичні та науково-методичні положення, які сприяють формуванню належного рівня економічної безпеки держави в умовах деструктивного впливу воєнного стану та у період повоєнного відновлення національної економіки.

Наукові результати дисертаційної роботи, які містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

- удосконалено методику інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України, яка базується на систематизації 15 індикаторів загроз у три функціональні субіндекси (безпеки людини, фінансово-монетарної та структурно-інституційної безпеки) та авторському підході до розрахунку вагових коефіцієнтів на основі щільності кореляційного зв'язку індикаторів з індексом фізичного обсягу ВВП, що дозволило усунути суб'єктивізм експертних оцінок та адаптувати систему моніторингу до умов воєнної турбулентності (п. 3.1, с. 172–202);

- удосконалено теоретико-методичний інструментарій діагностики макроекономічних деструкцій воєнного часу через обґрунтування нелінійної залежності між рівнем вимушеної мілітаризації та динамікою економічного розвитку України, що забезпечило емпіричну верифікацію ефекту «перевернутої U-подібної кривої» та ідентифікацію критичної межі оборонних видатків, за якою гіпермілітаризація запускає механізм «воєнної пастки» і починає дестимулювати економічне зростання через ефект витіснення цивільних інвестицій (п. 2.2, с. 125–150);

- удосконалено економетричну модель впливу макросередовища на економічну безпеку держави, яка, на відміну від парних регресій, враховує мультиколінеарність факторів та структурний розрив воєнного часу через введення фіктивної (Dummy) змінної, що дозволило кількісно оцінити

«чистий» деструктивний внесок бюджетного дефіциту, інфляції та боргового навантаження у падіння обсягів національного виробництва (п. 2.3, с. 151–163);

– удосконалено класифікацію загроз економічній безпеці, яку доповнено специфічними нелінійними чинниками воєнного стану – прямими фізичними руйнуваннями виробничих активів, логістичною та портовою блокадою, критичним демографічним відтоком працездатного населення та хронічним фіскальним розривом (п. 1.2, с. 51–69);

– набули подальшого розвитку теоретичні засади тлумачення категорії «економічна безпека держави», яку запропоновано розглядати не як статичний стан захищеності, а як динамічну спроможність національної економіки до резистентності, адаптації та збереження інституційної цілісності в умовах екзистенційних викликів (п. 1.1, с. 20–50); а також стратегічні імперативи зміцнення економічної безпеки та повоєнного відновлення, які базуються на триваріантному сценарному прогнозі розвитку макросередовища України до 2030 року (песимістичному, базовому та оптимістичному) і передбачають пріоритетність неінфляційного фінансування дефіциту бюджету, реструктуризації зовнішнього боргу, стимулюючої детінізації економіки та збереження людського капіталу (пп. 3.2–3.3, с. 202–231).

Отже, результати дослідження є вагомим внеском у розвиток наукових підходів до діагностики та зміцнення економічної безпеки України як невід’ємної передумови обороноздатності держави та її повоєнного відновлення.

5. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Кількісний склад, обсяг та якість опублікованих наукових праць відповідають вимогам, встановленим Порядком присудження ступеня

доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44.

За темою дисертації опубліковано 17 наукових праць, серед них: 1 стаття у науковому виданні, що індексується міжнародною наукометричною базою Scopus (категорія «А», у співавторстві), 3 одноосібні статті, опубліковані у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), 1 підрозділ у колективній монографії (у співавторстві) та 12 тез доповідей, опублікованих у збірниках за результатами роботи Міжнародних та Всеукраїнських конференцій. Сукупний обсяг публікацій складає 5,8 д. а.

6. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження

Науково-методичні положення та висновки дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних рекомендацій, що полягають у можливості їх практичної реалізації в ході подальшого вдосконалення державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови національної економіки.

Окремі результати дисертаційного дослідження, зокрема науково-методичні підходи автора щодо ідентифікації та оцінювання макроекономічних загроз, враховано Міністерством фінансів України при вдосконаленні методології управління фіскальними ризиками в умовах воєнного стану (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження № 24030-17/Л-567/700 від 20.04.2026 р.).

Крім того, результати дослідження впроваджено у навчальний процес Державного податкового університету під час підготовки методичного забезпечення та проведення занять із навчальної дисципліни «Національна безпека України».

7. Академічна доброчесність

За результатами аналізу тексту та наукових результатів дисертації Липканя Андрія Юрійовича ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації не виявлено. Перевірка за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення підтвердила повну відповідність роботи принципам академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та недоліки дисертаційного дослідження

Попри загальну позитивну оцінку дисертації Липканя Андрія Юрійовича як самостійного, логічно завершеного дослідження з вагомими науковими та практичними результатами, слід звернути увагу на деякі зауваження та дискусійні аспекти.

По-перше, розглядаючи сутність поняття «економічна безпека держави», автор на основі десяти виокремлених теоретичних підходів пропонує розуміти її як функціональну складову національної безпеки, що має «складну (гнучку, адаптивну, динамічну) структуру, вертикальну ієрархію та горизонтальні зв'язки між механізмами» (с. 49–50), а в роботі загалом послідовно обстоює концепцію безпеки як динамічної спроможності економіки до резистентності та адаптації. В цілому не заперечуючи продуктивності такого резистентно-орієнтованого підходу, потрібно звернути увагу на те, що окремі механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки воєнного часу містять як систему упереджень ризиків і загроз, так і самі по собі можуть слугувати факторами ризику. Йдеться про те, що емісійне фінансування бюджетного дефіциту, форсоване нарощування державних запозичень, адміністративне регулювання валютного ринку тощо, будучи вимушеними інструментами виживання держави, водночас генерують інфляційний тиск, боргове перевантаження та опортуністичну поведінку економічних агентів, розширюючи тіньовий сектор економіки. На цьому аспекті – двоїстій природі самих механізмів забезпечення економічної

безпеки держави – автор у роботі зосередив, на нашу думку, недостатньо уваги.

По-друге, у висновках до першого розділу дисертації стверджується, що класифікація складових економічної безпеки країни, наведена у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (2013 р.), «є вичерпною і достатньою для ідентифікації та систематизації відповідних загроз» воєнного часу (с. 68, 83–84). Водночас у пп. 1.3 та 3.1 автор цілком слушно і переконливо доводить, що індикативна методологія оцінювання мирного часу втратила свою адекватність в умовах воєнної турбулентності. Насправді теза про вичерпність зазначеної класифікації, на нашу думку, не є такою беззаперечною, як представлено автором. Адже якщо оціночний апарат Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України визнається застарілим, то й компонентна структура економічної безпеки зразка 2013 року потребує критичного переосмислення – зокрема, з огляду на появу якісно нових видів загроз (кібернетичних, інформаційних, загроз у сфері цифрових фінансів), які не знаходять повного відображення у традиційних складових.

По-третє, в аналітичній частині роботи (п. 2.2) автором здійснено емпіричну верифікацію ефекту «перевернутої U-подібної кривої» впливу вимушеної мілітаризації на економічне зростання. Зокрема, встановлено, що у довоєнний період зростання оборонних витрат на 1 % супроводжувалося приростом ВВП на 0,26 %, тоді як у період російсько-української війни – втратами 0,06 % ВВП (с. 130–132), а критичну межу мілітаризації ідентифіковано на основі квадратичної специфікації моделі за даними 2004–2024 рр. (с. 133–134). Проте очевидно, що фаза гіпермілітаризації охоплює лише 2022–2024 рр., тобто вкрай коротку вибірку річних спостережень, а коефіцієнт детермінації квадратичної моделі становить лише 0,49. У цьому контексті доцільно було б додатково обґрунтувати статистичну стійкість (робастність) отриманої оцінки критичної межі оборонних видатків, зокрема

шляхом верифікації розрахунків на квартальних даних або на міждержавній панелі країн, що переживали тривалі збройні конфлікти, адже саме від коректності визначення цього порогу залежить обґрунтованість авторської концепції «воєнної пастки».

По-четверте, в підрозділі 3.1 наводиться удосконалена методика інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України, яка дозволяє оцінити її рівень більш об'єктивним чином через розрахунок вагових коефіцієнтів індикаторів на основі щільності їх кореляційного зв'язку з індексом фізичного обсягу валового внутрішнього продукту (ВВП) (с. 187–193). Автор зазначає, що для побудови інтегрального індексу було систематизовано 15 індикаторів загроз у три функціональні субіндекси. Проте, не зовсім зрозуміло, чому з-поміж близько 80 ідентифікованих у п. 1.2 загроз економічній безпеці в якості параметрів інтегрального оцінювання було обрано конкретно саме ці 15 індикаторів, а не більше. Крім того, зважування за щільністю кореляції з поточною динамікою ВВП потенційно применшує вагу тих загроз, які слабо корелюють із ВВП у короткостроковому періоді, проте мають критичний відкладений вплив на економічну безпеку держави, насамперед демографічних втрат та руйнування людського капіталу.

По-п'яте, на с. 162 роботи автор стверджує, що хоча тіньова економіка «звужує податкову базу, в кризових умовах неформальний сектор часто виконує роль соціального амортизатора, забезпечуючи зайнятість», а серед пріоритетів державної політики пропонує детінізацію стимулюючого, а не репресивного характеру. В цілому, підтримуючи стимулюючий підхід до детінізації, зазначимо, що теза про «соціально-амортизаційну» роль тіньового сектору вбачається дискусійною. Адже в умовах екзистенційного фіскального розриву саме тінізація економіки безпосередньо підриває спроможність держави фінансувати сектор оборони та соціальні видатки, деформує конкурентне середовище та руйнує податкову мораль платників.

Водночас доцільно було б у дисертації більш глибоко розкрити конкретні механізми та інструменти стимулюючої детінізації (фіскальні стимули, цифровізація податкового адміністрування, зниження вартості легальності ведення бізнесу), реалізація яких дозволила б збільшити фіскальний потенціал економіки України як за абсолютними, так і за відносними показниками.

Попри висловлені зауваження, науково-практична та теоретико-методична цінність авторських напрацювань залишається незаперечною. Вказані моменти не ставлять під сумнів достовірність результатів дослідження Липканя Андрія Юрійовича і жодним чином не зменшують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи.

9. Загальний висновок і оцінка дисертації

За змістом, рівнем узагальнення та вагомістю результатів дисертаційна робота Липканя Андрія Юрійовича «Економічна безпека України в умовах деструктивного впливу воєнного стану» є завершеною і самостійною науковою працею. Дослідження успішно вирішує комплекс теоретико-методичних і прикладних завдань, пов'язаних із моніторингом та зміцненням економічної безпеки держави в умовах воєнних деструкцій та післявоєнного реформування.

Проблематика дослідження відзначається високою актуальністю та чітко корелює із затвердженими науковими програмами й пріоритетами. Представлені в роботі висновки, рекомендації та положення є науково новими, глибоко обґрунтованими й достовірними, що підтверджує їхню високу теоретичну та практичну цінність.

Спираючись на викладене вище, можна зробити загальний висновок, що дисертаційна робота Липканя А. Ю. за своїм змістом та фаховим спрямуванням відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка», вимогам пунктів 6, 7, 8 і 9 Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор Липкань Андрій Юрійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри фінансів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Захарій ВАРНАЛІЙ